DIN ÎNSEMĂRILE PROFESORULUI GHEORGHE CANTACUZINO (1900–1977)

George TROHANI

DES NOTES DU PROFESSEUR GEORGES CANTACUZENE (1900–1977)

I. MEMOIRES ENVERS LES FORS POLITIQUES ROUMAINS EN CE QUI CONCERNE LE PROBLEME DE LA FORMATION DE LA LANGUE ET DU PEUPLE ROUMAIN.

II. NOTES CONCERNANT LES FOUILLES ARCHEOLOGIQUES DU MONASTERE PUTNA.

Le professeur Georges Cantacuzène, né le 6 mars 1900 et décédé le 21 septembre 1977, esprit combatif et actif s'est impliqué directement dans les actions scientifiques de l'Institut d'Archéologie de Bucarest, prenant des notes pendant divers manifestations scientifiques, faisant des aide-mémoires envers les institutions compétentes de l'état.

Une bonne partie de ces notes se trouvent au Musée National d'Histoire de la Roumanie. Nôtres intentions est de les publier, même partiellement. Pour cela nous commençons avec le problème concernant la formation de la langue et du peuple roumain, ainsi que les fouilles du Monastère Putna.

MOTS CLEFS : Georges Cantacuzène, langue et peuple roumain, Putna.

CUVINTE CHEIE: George Cantacuzino, limba și poporul român, Putna.

În ultimul an al secolului al XIX-lea, pe 6 martie 1900, se naștea într-o familie ce a dat țării voievozi, ctitori de monumente și oameni de seamă viitorul profesor și arheolog Gheorghe Cantacuzino. Bunicul său, de la care a preluat prenumele, era bine-cunoscutul Gheorghe Cantacuzino (1832–1913), zis „Nababul”, șef al P artidului Conservator, prim-ministru și ministru în diverse legislaturi. Tatăl său, Grigore Cantacuzino (1872–1930), va îndeplini la un moment da funcția de primar al Bucurteștilor, iar mama sa, Alexandrina Cantacuzino, născută Palady (1881–1944), a fost o însuflețită feministă. Soția profesorului arheolog, Zoe, provenea din neamul Grecenilor.

Încă din adolescență se dedică studiului științelor umaniste. Studiile liceale le face la urmașa fostei Academii Domnești faimosul Liceu „Sf. Sava” din București și la Lausanne, în Elveția, căpătând solide cunoștințe în limbile clasice și moderne.

Primul război mondial îl determină să ia arma în mână în vederea apărării țării, pentru ca după aceea să absolve Facultățile de Drept, în anul 1921, și de Litere, secția istorie și filologie clasică, în anul 1922, ambele din București. Apoi, timp de cinci, între 1923–1927, se specializează în antichitățile greco-

romane, la Facultatea de Litere a Universității din Paris, la „Collège de France” și la „Ecole des Hautes Etudes Historiques”, și în papyrologie greacă, la universitățile din Roma și Milano.

În toată perioada studiilor va beneficia de îndrumările unor reputați profesori participând la numeroase săpături arheologice din România, Franța, Italia și Africa de Nord. Se socotea, și cu mândrie o spunea, elev al lui Vasile Pârvan și Jerome Carcopino.

Teza sa de doctorat, susținută în anul 1927 la Universitatea din București, Facultatea de Litere, intitulată *Câteva corpuri barbare din armata romană de la Augustus la Gallienus*, obținând *magna cum laudae*, va fi publicată în anul 1928.

Între anii 1929–1938 a fost docent-conferențiar cu titlu provizoriu, iar între anii 1938–1948 conferențiar definitiv la Facultatea de Litere din București, catedra „Instituții și antichități grecești”. După anul 1948, fiind îndepărtat din Universitate, a fost referent științific, apoi cercetător și cercetător științific principal la Muzeul Național de Antichități, transformat în anul 1956 în Institutul de Arheologie al Academiei Române din București, unde va lucra până la sfârșitul vieții.

Primele sale lucrări publicate, în mod firesc, tratează probleme de istorie și arheologie greco-romană —unități militare romane, torți șampilate de amfore grecești și ponduri, inscripții și papyri, castrul roman de la Băneasa (jud. Teleorman) sau zidul elenistic de la Histria.

După anul 1952, prin natura împrejurărilor politice, este nevoit a se „reprofilă” spre arheologia medievală participând la săpături arheologice din cuprinsul orașului București și din împrejurimile sale —Ciurel, Mihai Vodă, Movila Gorgani, casa Dudescu de pe strada Apolodor nr. 13, mănăstirea Iezerul de pe cuprinsul actualului sat Căldăraru (comuna Cernica), Mănăstirea Cernica, Palatul brâncovenesc de la Potlogi (jud. Dâmbovița), mănăstirea Cătălui din comuna Căscioarele (azi jud. Călărași), Târgșoru Vechi de lângă Ploiești.

Dar cum arheologia ascunde numeroase surprize, spre sfârșitul vieții s-a specializat în studiul arheologiei funerare neolitice pentru a publica mormintele apărute în necropola de la Căldăraru-Cernica.

Pe șantierele sale și-au făcut ucenicia numeroși tineri viitori istorici, arheologi, muzeografi și profesori —cu toții participând la „lecțiile” de interpretare a problemelor iscate de descoperiri, la discuțiile ce aveau loc cu numeroșii invitați ce veneau să vadă monumentele descoperite. Iar în privința colaborării cu diferite instituții, pentru obținerea de fonduri în vederea cercetării obiectivelor propuse a apelat la Muzeul de Istorie a Municipiului București, Muzeul de Istorie din Călărași, Muzeul de Arheologie din Oltenița, Direcția Monumentelor Istorice, Patriarhia Română etc.

În anul 1969, chiar de la creare, a fost ales membru al Academiei de Științe Sociale și Politice.

Profesorul Gheorghe Gr. Cantacuzino, „Prințul” cum i se spunea, a încetat din viață în ziua de 21 septembrie 1977, la echinoxul de toamnă, și a fost înmormântat în cavoul familiei din Cimitirul Bellu din Capitală.

Fire combativă și activă s-a implicat direct în acțiunile științifice ale Institutului de Arheologie din București, luând note rezumative la diverse manifestări științifice,

mergând în audiențe și făcând memorii către instituțiile competente ale statului.

O mare parte a acestor însemnări se păstrează în cadrul fondului arhivistic Gheorghe Cantacuzino, ce se află la Muzeul Național de Istorie a României. O altă parte, încă necercetată, se află la Arhivele Naționale din București, donate de către familia profesorului după decesul acestuia.

Intenția noastră, ce i-am fost elev pe șantierele arheologice conduse de Dânsul în perioada anilor 1964–1968, este de a încerca o publicare —cel puțin parțială— a lor. Sperăm astfel să facem cunoscut, generațiilor mai tinere, munca și activitatea înaintașilor noștri ce s-au dedicat istoriei și arheologiei românești într-o perioadă nu tocmai lipsită de griji și, uneori, de consecințe.

I. MEMORII ADRESATE FORURILOR POLITICE ROMÂNEȘTI ÎN PROBLEMA FORMĂRII LIMBII ȘI POPORULUI ROMÂN

După cum se știe, în anul 1960 apărea *Tratatul de Istorie a României*, editat de către Academia R.P.R. Capitolul referitor la formarea limbii și poporului român era redactat de către academicienii Constantin Daicoviciu, Emil Petrovici și Gheorghe Ștefan. Iar pregătirile redactării acestui capitol s-au făcut în cadrul Comisiei pentru studierea formării limbii și poporului român, comisie ce a funcționat, sub egida Academiei, în perioada 1955–1963.

Desființarea respectivei Comisii, precum și disputele științifice, atât interne, cât și internaționale, privind formarea limbii și poporului român au împins cele două „tabere” la a apela la factorul politic —în speță Partidul Muncitoresc Român, „forța politică conducătoare” ce aviza cine, ce și cum să publice lucrările de istorie.

A nu se uita că „manualul” lui Mihail Roller (1908–1958, sinucis), din anul 1947 —*Istoria României; manual unic pentru clasa a VIII-a secundară*— a devenit carte de căpătâi pentru toți cei ce studiau istoria, punându-se accent pe influența predominant slavă în formarea limbii și poporului român. Iar mai toate lucrările istoricilor antebelici — Nicolae Iorga, Gheorghe Brătianu, Constantin C. Giurescu etc.— erau la inuex.

Până și Tratatul din anul 1960, cu tot „naționalismul” său, făcea abstracție de opiniile „istoricilor burghezi” insistând pe concepția marxistă a dezvoltării istorice.

Fapt pozitiv, a perioadei republicane nou instalate, o constituie avântul remarcabil al săpăturilor arheologice. Fondurile sunt aproape nelimitate ... dar publicarea este în mare întârziere, una din cauze fiind și numele, mai mult sau mai puțin pătat, al celor ce urmau să semneze.

Detașarea politică de Moscova, din anii de după moartea lui Stalin (1953) și mai ales de după revoluția maghiară din anul 1956, de altfel și ultimii ani de viață ai lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901–1965) au părut a reprezenta o anumită liberalizare ideologică, deși închisorile — până la decretul din 1964 — continuă a fi pline de deținuți politici.

Se pregătea plenara C.C al P.M.R. din 15–22 aprilie 1964 când s-a adoptat „Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale”, o detașare totală față de Moscova, dar nu de ideologia comunistă.

În acest climat politic revelatoare, în parte, sunt memoriile înaintate forurilor politice superioare de către profesorul Gheorghe Cantacuzino, ce ia atitudine în privința disputelor științifice privind formarea limbii și poporului român, situându-se ferm de partea colegului său, profesorul Ion Nestor (1905–1974).

Profesorul Ion Nestor redactase diverse capitole de preistorie din Tratatul apărut în anul 1960, pusese pe picioare arheologia științifică medievală românească și coordona o parte a săpăturilor privind așa numita

perioadă prefeudală, inclusiv pe cea a formării poporului român.

Respectivele memorii și adrese, din anii 1964–1965, sunt în număr de 11. Dar înainte de a le prezenta a nu se omite faptul că încă nu fuseseră publicate, printre altele, următoarele lucrări:

1. Gheorghe Diaconu, *Tîrșor – necropola din sec. III- IV e.n.*, București, 1965.
2. Bucur Mitrea, Constantin Preda, *Necropole din sec. IV e.n. în Muntenia*, București, 1966
3. Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, București, 1967.
4. Gheorghe Ștefan, Ion Barnea, Maria Comșa, Eugen Comșa, *Dinogetia. I. Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn*, București, 1967.
5. Nicolae Zaharia, Mircea Petrescu-Dîmbovița, Emilia Zaharia, *Așezări din Moldova : de la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, București, 1970.
6. Petre Diaconu, Dumitru Vilceanu, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, vol.I, București, 1972.
7. Ligia Bârză, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV-V (cimitirul nr. 1 de la Bratei)*, București, 1973.
8. Maria Comșa, *Cultura materială veche românească (așezările din secolele VIII-X de la Bucov - Ploiești)*, București, 1978.
9. Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, *Compendiu – Istoria României*, 1969.
10. Andrei Oțetea, Ion Nestor, Ion Popescu-Puțuri, *Istoria poporului român*, București, 1970.

ANEXE

1. MEMORIU TRANSMIS COMITETULUI CENTRAL AL P.M.R., SECȚIA ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ,
ÎN ZIUA DE 7 FEBRUARIE 1964¹

Către:

COMITETUL CENTRAL
– Secția știință și cultură –
(În atenția tov. Vasile Dinu)

Considerăm necesar a aduce la cunoștința Secției știință și cultură, o situație păgubitoare, care constituie o opreliște serioasă în rezolvarea unor probleme esențiale de interes național.

Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român, creată pe lângă Academie R.P.R. la mijlocul anului 1955 și desființată la sfârșitul anului 1963, s-a ocupat și de cercetări arheologice în legătură cu această problemă. Cercetările au avut ca obiective: culturile materiale formate pe teritoriul R.P.R. în epoca prefeudală începând din sec. III î.e.n. până în sec. XIV în epoca feudală, stabilirea periodizării și evoluției acestor culturi, a caracterului și a legăturilor lor cu populația băștinașă și cu popoarele imigrate pe teritoriul țării noastre.

La această sarcină s-au consacrat un grup de arheologi, care sub conducerea și îndrumarea prof. I. Nestor și cu fonduri procurate în parte de la Comisia amintită, în parte de la muzeele din provincie și uneori de la Institutul de Arheologie, au efectuat săpături ample în anumite puncte alese cu scopul de a găsi materiale arheologice și de a dobândi informații noi în legătură cu formele culturii materiale și cu populațiile din perioada arătată.

În acest scop au fost executate între 1956 și 1963 în diferite regiuni și localități din țară cercetările arheologice următoare:

a. În Transilvania, s-au făcut lucrări în regiunea centrală pe teritoriul comunei Bratei, din r. Mediaș, și în regiunea de est pe teritoriul comunelor Sălașuri, Bezid, Filiași, din regiunea Mureș – Autonomă Maghiară.

b. În Muntenia, au fost efectuate săpături la Ipotești, r. Slatina, la Căndești și Budureasca, la Bozieni, Vadu Săpat, Bucov, Sărata Monteoru, toate localități din regiunea Ploiești, cât și la Dridu, în r. Urziceni, reg. București.

c. În Moldova, au fost îndeplinite vaste cercetări de suprafață și au fost identificate peste 100 de așezări din epoca de formare a poporului român (sec. V–XI e.n.)

d. În Dobrogea, au avut loc săpături ample pe teritoriul comunei Basarabi, în așezarea antică de la Dinogetia (Garvăn) și în ostrovul numit Păcuiul lui Soare.

e. În zona orașului București, cercetările arheologice s-au făcut în așezări din epoca prefeudală și feudală timpurie și anume în prima etapă (1953–1958) de către șantierul arheologic București, iar în etapa a doua (1959–1963) de către Muzeul de Istorie al Orașului București, executându-se săpături în total în 10 puncte.

Astfel, în perioada de la 1956–1963 a avut loc o vastă activitate de cercetări arheologice desfășurate pe 12 șantiere, care toate s-au ocupat de problemele complexe ale formării poporului român, au cuprins perioada de la sec. III până la sec. XII e.n. și au studiat culturile materiale și populația băștinașă sau imigrată pe teritoriul țării noastre în acea vreme.

Menționăm că pentru cercetările amintite, Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român, muzeele provinciale și în unele cazuri chiar Institutul de Arheologie (pentru șantierele de la Basarabi și Păcuiul lui Soare) au cheltuit până acum sume considerabile pentru plata brațelor de muncă sau a personalului științific și pentru procurarea uneltelor și accesoriilor de lucru.

Ținând seama de cele arătate mai sus, reiese că se impune de urgență valorificare și publicarea rezultatelor obținute prin săpăturile șantiierelor menționate.

Examinând din acest punct de vedere situația reală în care se află acum cercetările arheologice ale șantiierelor, care se ocupă de problemele formării poporului român, se pot face următoarele constatări:

¹ Se prezintă principalele rezultate ale cercetării arheologice din ultimii ani. se susține publicarea cât mai grabnică a acestora.

1. Colectivele unor șantiere nu numai că au terminat pe teren săpăturile, dar încă au prelucrat, au valorificat în întregime materialele descoperite și au redactat, după necesități, câte un studiu amplu sau câte un studiu cu caracter monografic, care a fost dactilografiat, definitivat și este pregătit pentru tipar.

Aceasta este situația pentru săpăturile efectuate în următoarele localități, anume :

a. Cercetările arheologice privind așezarea din sec. V–VI e.n. de la Ipotești fac obiectul unui studiu definitiv redactat, dactilografiat având 54 pagini, întocmit de Marin Popescu și Victor Teodorescu.

b. Cercetările referitoare la așezările din sec. VI–VII e.n. situate pe teritoriul comunelor Cândești, Budureasca, Bozieni, Vadu Săpat au fost pe deplin valorificate într-un studiu amplu având 140 pagini dactilografiate, întocmit de Victor Teodorescu, colaborator al Muzeului din Ploiești.

c. Cercetările arheologice efectuate de Szekely Zoltan privind așezările romano-slave, din sec. VI–VII e.n., aflate pe teritoriile unor localități din Transilvania de est au fost valorificate de el într-un studiu definitiv având 80 pagini dactilografiate, care așteaptă tiparul.

d. Rezultatele săpăturilor efectuate pe teritoriul orașului București sau în apropiere în suburbanele Militari, Străulești, Căfelul Nou, Fundeni privesc diverse așezări încadrate cronologic între sec. III și sec. X e.n. și fac obiectul unor studii având circa 100–150 pagini dactilografiate, redactate de Margareta Constantiniu, Gh. Cazimir și P. Panait.

Se constată prin urmare că rezultatele arheologice și concluziile științifice ale cercetărilor menționate la punctele a, b, c, d au fost consemnate în lucrări definitive pregătite pentru tipar totalizând circa 450 pagini dactilografiate de text, oșebit note și ilustrații. Acestea constituie materialul unui volum, foarte prețios pentru problemele formării poporului român, deoarece studiază culturile materiale din sec. V–VII e.n. pentru care avem până acum foarte puține date.

Pe baza materialelor descoperite, autorii au arătat caracteristicile culturilor materiale din această vreme și persistența elementelor de cultură romană și dacică în cadrul culturii din Transilvania de est și din Muntenia de vest sau de centru.

e. Pentru cercetările arheologice privind așezarea din sec. X–XI e.n. pe teritoriul comunei Dridu, r. Urziceni, rezultatele științifice au fost consemnate într-o monografie definitivată, redactată de Eugenia Zaharia, cuprinzând 400 pagini dactilografiate care pot forma un alt volum. Această lucrare, care a fost înaintată Editurii Academiei, fiind trecută în planul ei pe 1964, studiază formarea și dezvoltarea culturii Dridu din elementele culturii provinciale romane și este deci foarte importantă pentru concluziile istorice ce se deduc și pentru cunoașterea culturii materiale a populației locuind în acea vreme în Muntenia de est.

f. Cercetările de suprafață efectuate în diferite regiuni din Moldova au permis redactarea unei ample lucrări, definitive, având 650 pagini dactilografiate redactate de prof. Mircea Petrescu-Dâmbovița în colaborare cu Nicolae și Emilia Zaharia, lucrare care se referă la foarte numeroase așezări din sec. V–X e.n. și aduce informații noi în legătură cu problemele formării poporului român. Această lucrare poate constitui un alt volum editorial.

Din cele arătate se constată clar că pe baza studierii cercetărilor arheologice efectuate în ultimii ani și indicate la punctele a–f au fost redactate lucrări ample de valorificare ale rezultatelor obținute și că aceste lucrări sunt terminate, putând forma trei volume editoriale.

Editarea imediată a rezultatelor arheologice și a concluziilor istorice dobândite prin săpăturile acestor șantiere este un imperativ național.

2. Sunt alte șantiere ale căror cercetări de teren sunt pe sfârșite, iar valorificarea materialelor este destul de înaintată, precum sunt: Cercetările executate de S. Morintz în așezarea din sec. VII e.n. pe dealul Ciurel (teritoriul orașului București), acele ale prof. Ion Barnea în așezământul feudal din sec. X e.n. de la Basarabi și lucrările lui Ligia Bârză referitoare la cimitirul din sec. IV–V e.n. de la Bratei. Redactarea și pregătirea definitivă a textului și a ilustrațiilor pentru tipar ar putea fi terminate pentru aceste șantiere în cursul anului 1965, aceste studii ample pot forma două alte volume pentru tipar.

3. A treia categorie de șantiere sunt într-o situație deosebită. Unele, precum sunt cercetările din așezările de la Bratei datând din sec. V–VII e.n., acele privind așezările din sec. X–XII e.n. de la Bucov și lucrările referitoare la cetatea din ostrovul Păcuilui lui Soare, nu sunt încă terminate pe teren; altele au lucrările de valorificare și de redactare în curs și încă nedefinitivate, cum e cazul pentru cimitirul de incinerare din sec. VI–VII e.n. de la Sărata Monteoru, care cuprinde, pe lângă elemente slave, numeroase elemente culturale de tradiție romanică, atestând prezența unei populații băștinașe care conviețuia cu triburile slave.

Lucrările acestei categorii de șantiere urmează să fie publicate după desăvârșirea lor.

Din expunerea prezentată se constată că în stadiul actual al lucrărilor efectuate în ultimii șapte ani în legătură cu problemele formării poporului român, au fost pregătite și definitive, sub îndrumarea dată de prof. I. Nestor, o serie de lucrări, care aduc la cunoștință rezultate și concluzii noi arheologice și istorice. Pentru rezolvarea acestor probleme, lucrările amintite au o însemnătate uriașă încât se impune

editarea lor imediată, deoarece aceste studii vor clarifica pe baza noilor materiale descoperite o serie de chestiuni și de aspecte total necunoscute sau cunoscute imperfect și privite printr-o interpretare eronată.

Este de neconceput ca publicarea acestor lucrări, care aduc o contribuție covârșitoare în problemele de interes național, să fie lăsată în părăsire sau să fie tergiversată. Într-adevăr, aceste lucrări dovedesc continuitatea unor forme importante ale culturii materiale atestând prezența populației băștinașe la nord de Dunăre de la sec. IV până la sec. XI–XII e.n.

Chiar dacă ipotetic am presupune că unele din aceste lucrări ar conține omisiuni sau ar cuprinde interpretări care ar putea apărea acum oarecum hazardate, dar care pot fi confirmate în viitor, se impune neapărat editarea lor căci lucrările reprezintă un mare pas înainte față de ceea ce se cunoștea până acum, iar progresul științific se realizează numai prin dibuire, stăruire și salturi.

Având în vedere expunerea de mai sus, considerăm că este necesar de a se lua de îndată următoarele măsuri :

I. De a se edita de urgență lucrările definitive arătate la paragraful 1, punctele a–f.

II. De a se lua măsuri pentru a se grăbi definitivarea lucrărilor indicate la paragraful 2.

III. De a se asigura mijloacele materiale corespunzătoare pentru continuarea cercetărilor arheologice arătate la paragraful 3.

IV. În legătură cu cercetarea arheologică a problemelor formării poporului român este neapărat necesar de a se crea un colectiv de coordonare pe lângă Academie sau pe lângă Institutul de Arheologie, care să îndrume în continuare cercetările viitoare sau valorificarea materialelor încă nestudiate aparținând șantierelor menționate și să se procedeze la operațiunile necesare editării lucrărilor terminate privind problemele formării poporului român.

Crearea acestui colectiv de coordonare se impune negreșit, după desființarea Comisiei anterioare pentru studiul formării limbii și poporului român și mai ales dacă se are în vedere că săpăturile în curs pentru aceste probleme se fac cu fonduri procurate de muzeele provinciale și cu colaborarea personalului lor, care trebuie prin urmare supravegheat și îndrumat.

LUPTĂM PENTRU PACE

(7) februarie 1964

Prof. Gh. Cantacuzino
Colaborator științific al Institutului de Arheologie

2. SUPLIMENT LA MEMORIU CU ALTE DATE IMPORTANTE²

Pe lângă informațiile cuprinse în memoriu, consider necesar a atrage atenția asupra unor lucrări deosebit de importante, care au fost efectuate sau care trebuie efectuate și aduc o contribuție esențială la problema continuității populației băștinașe în regiunile de la nordul Dunării și anume:

A. Amintim că cercetătorul Gh. Diaconu a ținut la 25 ianuarie 1964 la Institutul de Arheologie interesanta comunicare intitulată „Prezența geto-dacilor în cultura Cerneahov pe baza săpăturilor de la Târgșor”, comunicare în care a dovedit că în necropola din sec. IV e.n. de la Târgșor există pe lângă mormintele altor populații, morminte geto-dace de incinerare, care conțin un bogat inventar de vase de factură dacică sau de factură provincială romană. Aceste descoperiri dovedesc în mod cert prezența populației băștinașe dacice din regiunea Târgșor în sec. IV e.n., în timpul ocupației gotice. Studiul menționat, care va fi publicat în una din revistele Institutului de Arheologie, constituie un pas înainte în cercetarea formării poporului român.

B. Menționăm de asemeni însemnata contribuție adusă prin comunicarea ținută la 12 febr. 1964 de Margareta Constantin și P(anait) Panait, arătând rezultatele cercetărilor arheologice din 1962–1963 în așezările din sec. X e.n. situate în suburbanele Băneasa și Străulești de pe teritoriul Bucureștilor. Aceste cercetări au dovedit o cultură materială cu conținut romano-bizantin având legături apropiate cu Imperiul Bizantin și asemănări mari cu cultura Dridu, ceea ce confirmă concluziile formulate în monografia săpăturilor executate în ultimii ani la Dridu.

² Supliment la memoriul anterior, din 7 februarie 1964, în care se prezintă ultimele comunicări științifice ținute la Institutul de Arheologie din București. Necesitatea redactării și publicării unor studii referitoare la ceramica geto-dacică și romană.

C. Prin săpăturile șantierului Cernica, pe care l-am condus, s-au descoperit în 1963 două bordeie prefeudale, care după caracteristica găsită datează de la sfârșitul sec. V sau începutul sec. VII e.n. Ceramica găsită într-unul din bordeie este de factură dacică și romană fiind lucrată la roată și atestă prezența populației băștinașe în acest loc înainte de venirea și așezarea triburilor slave. Descoperirile de la șantierul Cernica aduc deci o contribuție nouă la problema continuității populației autohtone la nord de Dunăre.

D. O problemă esențială a cărei rezolvare trebuie grăbită este redactarea și editarea unui studiu științific amplu cuprinzând ceramica daco-getică de toate categoriile, cu formele și ornamentele ei, care au existat pe teritoriul Daciei. O asemenea lucrare este în curs de întocmire de către cercetătorul (I.H.) Crișan, de la filiala Academiei R.P.R. din Cluj, însă este necesar ca redactarea ei să fie urgentată și editarea ei să fie asigurată, deoarece astfel se vor cunoaște formele ceramicii dacice care au persistat în cursul epocii prefeudale.

E. O problemă științifică necercetată încă, dar de mare actualitate este pregătirea unui studiu amplu, adâncit privind ceramica romană de la introducerea ei până la încetarea apariției ei în Dacia. Acest studiu are o covârșitoare însemnătate, deoarece formele și decorul ceramicii provinciale romane din sec. I–III e.n. au fost împrumutate și reproduse în epoca prefeudală de ceramica dacică și de ceramica romană de imitație lucrată de populația băștinașă. De aceea se impune întocmirea și publicarea unui studiu temeinic referitor la ceramica romană din Dacia după modelul lucrărilor redactate pentru vasele romane din Pannonia, de către cercetătorii maghiari și editate în colecția *Dissertationes Pannonicae*, seria II, Budapesta, nr. 3, 1935 și nr. 3, 1938.

Deoarece lucrările menționate aduc o mare contribuție la rezolvarea problemelor formării poporului român, credem că este necesar de a se sprijini definitivarea și publicarea lor.

(7) februarie 1964

Prof. Gh Cantacuzino

3. MEMORIU ÎNAINȚAT LA 8 FEBRUARIE 1964 PROF. ION NESTOR PRIVIND REZULTATELE AUDIENȚELOR DIN 5 ȘI 7 FEBRUARIE 1964 LA TOV. ILIE DICULESCU ȘI VASILE DINU

Consider necesar a vă aduce la cunoștință următoarele:

În ziua de 5 februarie 1964 a avut loc la Secția de știință și cultură audiența în care au fost discutate probleme timp de o oră și jumătate. Erau prezenți atât conducătorul secției cât și noul său adjunct pe care l-am cunoscut pentru prima oară. În cadrul discuției au fost atinse următoarele probleme:

1. Modul în care a funcționat în ultimii ani Comisia pentru studiul problemelor formării limbii și poporului român, creată în 1955 pe lângă Academia R.P.R.

2. Cercetările arheologice efectuate privind aceste probleme cu fonduri procurate de comisia menționată și de alte instituții.

3. Rezultatele obținute prin aceste cercetări și situația actuală a valorificării lor.

4. Opreliștile, care au existat și mai există, în calea editării rezultatelor acestor cercetări arheologice.

5. Măsurile de îndreptare ce se impun.

După o discuție destul de amplă a acestor chestiuni, mi s-a cerut întocmirea și prezentarea de urgență a unui memoriu. Am redactat în grabă acest memoriu și am fost din nou primit în audiență în ziua de 7 februarie 1964, când am remis acest act după care vă trimit o copie, rugându-vă însă a nu arăta nici de a vorbi altora despre acest act.

În cadrul audienței de la 7 februarie 1964, au fost discutate din nou în lumina memoriului adus toate problemele în legătură cu cercetarea formării poporului român.

Vă aduc la cunoștință rezumativ aspectele cele mai importante ale acestei discuții și anume:

a. În privința modului de funcționare și a activității comisiei pentru studiul formării limbii poporului român în ultimii ani impresiunea avută este defavorabilă.

b. Forurile superioare, deși aveau în cunoștință că în atribuțiunile acestei comisii intrau și cercetări arheologice privind epoca de formare a poporului român (perioada de la sec. III e.n. la sec. XIII e.n.) nu cunoșteau însă de loc rezultatele cercetărilor efectuate și în majoritatea cazurilor nu știau nici de executarea săpăturilor în anumite localități.

c. Nu se cunoștea de loc de către forurile superioare stadiul în care valorificarea materialelor arheologice și a rezultatelor obținute de șantierele care s-au ocupat de problemele formării poporului român. Persoanele prezente la discuții au fost foarte mirate și impresionate plăcut când le-am comunicat situația înaintată de valorificare a unor lucrări redactate de aceste șantiere.

d. În privința culturii Dridu și a conținutului ei în mare parte romanic, am observat o șovăire, pe care m-am străduit să o înlătur cu diferite argumente.

e. Cred că forurile superioare au fost convinse de necesitatea editării urgente a tuturor lucrărilor deja pregătite cât și a aceloră în pregătire privind aceste probleme.

f. Din cele discutate și amintite, am părerea că memoriul, pe care l-am trimis, va avea un efect salutar și va grăbi luarea unor măsuri corespunzătoare pentru a înlesni executarea și valorificarea cercetărilor privind problemele formării poporului român.

g. Am pus de asemeni în discuție crearea la Institutul de Arheologie sau la Academie a unui colectiv sub conducerea Dvs., care să continue efectuarea cercetărilor arheologice pe teren, să desăvârșească valorificarea lor și să le asigure editarea.

h. Ținând seama de însemnătatea acestor probleme, cred că este neapărat necesar ca după înapoierea dvs. în București, să vă duceți la Secția știință și cultură: de o parte pentru a prezenta lucrările definitive care urmează să fie publicate și pentru a stabili cu care fonduri, prin care editură și în ce condiții trebuie editate și de altă parte pentru a preciza problema înființării unui colectiv condus de Dvs. pentru cercetările arheologice în curs și viitoare referitoare la problemele formării poporului român.

Din investigațiile făcute de mine au reieșit clar următoarele constatări:

I. Forurile superioare nu au fost informate în mod just cu privire la săpăturile efectuate, la rezultatele dobândite sau la valorificarea monumentelor și materialelor descoperite de către grupul de arheologi, care au lucrat sub îndrumarea dvs. și cu diverse fonduri în problemele formării poporului român.

II. Forurile superioare manifestă încă înțelegere și bună voință pentru o rezolvare eficientă și rapidă a greutăților actuale.

III. Lipsa totală de informare precisă a organelor superioare a constituit una din cauzele esențiale care au creat situația actuală.

IV. pentru activitatea viitoare este absolut necesar de a se înlătura această gravă omisiune și de a se întreprinde o acțiune susținută de încunoștințare și de evidențiere a muncii arheologice depuse pe teren, a rezultatelor obținute și a studiului lor de valorificare.

În urma concediului ce ați luat, sperăm că veți reveni la București cu puteri sporite pentru a da lupta spre o soluționare justă a acestor probleme.

Vă trimit salutările mele cordiale

8 febr. 1964

Prof. Gh. Cantacuzino

4. MEMORIU ADRESAT LA 21 MARTIE 1964 COMITETULUI CENTRAL AL P.M.R. REFERITOR
LA NECESITATEA UNOR AMPLU CERCETĂRI ARHEOLOGICE PRIVIND PERIOADA
CONSTITUIRII STATELOR FEUDALE ROMÂNEȘTI, SEC. X–XV.

Către:

COMITETUL CENTRAL AL P.M.R.
– Secția știință și cultură –
(În atenția tov. Vasile Dinu și Ilie Diculescu)

În completarea datelor conținute în raportul nostru principal, credem necesar de a aduce la cunoștință unele informații suplimentare cu privire la orientarea cercetărilor arheologice referitoare la problemele formării poporului român.

În cadrul Comisiei privind studiul formării limbii și poporului român, care a funcționat pe lângă Academia R.P.R. de la 1957 până la 1963, când a fost desființată, au fost executate importante cercetări arheologice, menționate în memoriul nostru anterior, care toate au fost efectuate în anumite locuri la suprafața cărora s-au găsit printr-o prospecție prealabilă urme arheologice atestând o locuire de durată variabilă. Cele mai multe din locurile, care au fost astfel săpate, nu au nici o pomenire într-un izvor scris. Astfel, cercetările au fost făcute între 1957 și 1963 după indicii pur arheologice în numeroase așezări situate în Transilvania, Moldova și Țara Românească, obținându-se rezultatele deja arătate.

Prin aceste cercetări s-au dobândit însemnate cunoștințe noi cu privire la cultura materială și la populația care a locuit în ținuturile de la nord de Dunăre și pe podișul Transilvaniei între secolele III–X e.n. Ca urmare s-au putut preciza aspectele culturii materiale din sec. X e.n. și legăturile acestei culturi, denumite Dridu, cu populația proto-română (străromână).

Au mai rămas însă necercetate sau insuficient cercetate anumite situațiuni și probleme de mare însemnătate ce se încadrează cronologic între sec. X și XV e.n. Această perioadă are o covârșitoare însemnătate în istoria țării noastre, deoarece atunci s-a ajuns la desăvârșirea etnogenezei poporului român.

Într-adevăr în această perioadă s-au produs următoarele procese istorice:

- Desăvârșirea românizării elementelor slave și turcomane venite pe teritoriul țării noastre.
- Cristalizarea limbii și poporului român de la forma proto-română (străromână) la aceia definitivă.
- Înjghebarea și dezvoltarea primelor formații statale românești, începute în Ardeal încă din sec. IX e.n.
- Formarea și dezvoltarea unor cetăți, târguri, care ulterior vor crește în importanță și vor dobândi structura de oraș.
- Apariția și extinderea relațiilor feudale de producție.

Ori, aceste probleme esențiale din istoria poporului român și care se încadrează cronologic de la sfârșitul epocii prefeudale până la sfârșitul perioadei feudalismului timpuriu, nu au fost cercetate pe plan arheologic în ultimii șapte ani (1957–1963).

Ținând seama de aceste constatări, considerăm că, pe lângă cercetările arheologice orientate spre studiul culturii materiale și populației, care au existat pe teritoriul țării noastre între sec. III și sec. X e.n., este neapărat necesar să se dea și o orientare a cercetărilor spre studiul problemelor privind etapa desăvârșirii formării poporului român între sec. X și sec. XV e.n.

În acest scop se cuvine ca orientarea cercetărilor arheologice referitoare la această vreme să pornească de la informațiile istorice procurate de izvoarele scrise. În lumina cercetării acestor izvoare este util a se efectua sondaje și săpături în zona de constituire a vechilor formații statale românești de la sud și de la nord de Carpați și în prim rând în principalele lor centre, precum au fost Câmpulungul, Curtea de Argeș, Târgoviște în Muntenia, apoi cetățile voievozilor Gelu, Glad și Menumorut în Transilvania, apoi vechile centre Siretul, Baia și Piatra Neamț în Moldova, și desigur încă alte așezări sau puncta întărite pentru care se pot găsi știri sau urme de cultură materială din epoca feudalismului timpuriu.

Cercetarea prin săpături sistematice a celor mai vechi centre de viață statală a poporului român se impune din toate punctele de vedere: arheologic, istoric, lingvistic, social-economic deoarece este cert că unele din aceste vechi centre au ajuns la stadiul de orașe și de reședințe domnești, după ce au trecut printr-o lungă evoluție de la așezarea sătească la târg și de la târg la oraș.

Stabilirea prin lucrări arheologice a etapelor acestei lungi evoluții va umple cel puțin în parte intervalul acum gol de știri istorice privind viața populației din Țara Românească și din Moldova între sec. X și XIV e.n., va aduce informații noi și esențiale chiar pentru populația din Transilvania și va procura în orice caz știri de mare valoare referitoare la organizația social-economică din acea vreme în toate ținuturile României.

Credem că este necesar a se avea în vedere aceste considerații cu prilejul organizării cercetărilor arheologice pe o bază nouă, în urma desființării în 1963 a Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului român și anume a se avea în vedere:

1. Orientarea cercetărilor arheologice nu numai spre studiul culturii materiale și a populației din sec. IV–X e.n., dar încă și spre studiul formelor de cultură și populației, care a existat între sec. X și XV e.n. pe teritoriul României.
2. Prevederea mijloacelor materiale pentru a se executa în bune condiții aceste cercetări.
3. Organizarea unui colectiv care să continue cercetările arheologice deja începute pentru perioada de la sec. IV la sec. X e.n., să inițieze pe acele privind perioada dintre sec. X și sec. XV e.n. și să desăvârșască valorificarea și publicarea rezultatelor deja obținute prin săpăturile efectuate.

LUPTĂM PENTRU PACE

21 martie 1964

Prof. Gh. Cantacuzino

Colaborator științific al Institutului de Arheologie

5. MEMORIU SUPLIMENTAR, ADRESAT ÎN MARTIE 1964, REFERITOR LA PUBLICAȚII
MAGHIARE CE PREZINTĂ IMIGRAREA ROMÂNILOR ÎN TRANSILVANIA, VENIND
DIN SUDUL DUNĂRII LA SFÂRȘITUL SEC. XIV, DUPĂ STABILIREA SLAVILOR,
UNGURILOR ȘI SAȘILOR.

În completarea datelor cuprinse în memoriul principal cu anexe, depus anterior, considerăm necesar a atrage în special atenția asupra faptului că în ultimii trei ani (1960–1963) au fost publicate la Budapesta sub îngrijirea Academiei Maghiare două studii redactate de cercetătorul ungar György Györffy, care privesc populațiile din Statul ungar de la întemeierea sa până în sec. XIV e.n. Aceste lucrări redactate de acest cercetător, cunoscut prin studii privind populațiile migratoare din sud-estul Europei în Evul Mediu, au o deosebită însemnătate pentru Români, deoarece se ocupă de proveniența și de numărul Românilor în Transilvania, în acea vreme.

Având în vedere importanța problemelor discutate în aceste lucrări, am considerat oportun a reproduce în alăturata anexa nr. 1, traducerea exactă din limba germană în limba română a paginilor privind pe Românii din Transilvania, astfel cum au fost prezentați de acest autor în studiul scris în limba germană, intitulat: „Numărul populației și desimea ei în Ungaria până în sec. XIV e.n.” editat în volumul *Etudes Historiques*, I, 1960, Budapesta, sub îngrijirea Academiei Maghiare.

Din citirea paginilor arătate se constată că autorul lor afirmă următoarele despre Românii din Transilvania:

1. Românii popor de păstori, au venit la sfârșitul sec. XII e.n. din Peninsula Balcanică în Transilvania, care era locuită de Slavi, de Maghiari și de Sași.
2. Venirea Românilor în Transilvania a avut loc după mijlocul sec. XII e.n. deoarece și-au însușit în sudul Transilvaniei denumirile de sate de la sași și în alte părți ale Transilvaniei denumirile de la Slavi.
3. Imigrația în masă a Românilor a avut loc pe teritoriul Transilvaniei venind din regatul Așăneștilor, unde în acea vreme au dispărut.
4. Înmulțirea rapidă a populației românești se datorează alimentației păstorești cu produse lactate.
5. În momentul năvălirii Tătarilor în 1240 e.n. numărul total al Românilor din Transilvania atingea aproximativ acel al Secuilor, pe care autorul l-a calculat la 20.000 suflete.
6. Populația totală a Statului Maghiar în sec. XIII e.n. a fost stabilită după calcule de autor la 600.000 suflete.

Autorul a ajuns astfel la concluzii cu totul eronate că Românii sunt în cuprinsul Transilvaniei o populație imigrată din Balcani, adică din statul Asăneștilor la sfârșitul sec. XII e.n., după ce Slavii, Ungurii și Sașii erau deja așezați aci și că numărul lor a fost foarte mic, atingând abia pe cel al Secuilor, adică circa 20.000 persoane, ceea ce reprezenta circa 1/30 din populația totală a Ungariei în sec. XIII e.n.

Concluziile greșite la care au ajuns unii cercetători maghiari în privința provenienței și răspândirii Românilor trebuie să atragă în mod special atenția noastră, cu atât mai mult cu cât ele sunt propagate în limbi străine de mare circulație, fiind editate în publicații ale Academiei Maghiare.

Considerăm că aceste concluzii eronate ale unor cercetători maghiari pot fi combătute și înlăturate cu mare succes pe calea cercetărilor arheologice.

De aceea credem că este urgent a se lua următoarele măsuri:

1. Valorificarea și editarea grabnică a rezultatelor obținute prin cercetările arheologice efectuate în ultimii 7 ani în diferite locuri din Transilvania și în alte regiuni ale țării noastre.

2. Organizarea unui colectiv format din cercetători care au mai lucrat, sub conducerea prof. I. Nestor, și care să continue lucrările arheologice începute sau în perspectivă în problemele esențiale privind formarea Poporului Român, acordându-se în acest scop mijloacele materiale corespunzătoare.

LUPTĂM PENTRU PACE

martie 1964

Prof. Gh. Cantacuzino

6. ANEXA LA MEMORIILE ANTERIOARE PREZENTÂND REZULTATELE UNOR
IMPORTANTE SĂPĂTURI ARHEOLOGICE PRIVIND SEC. V–VII ȘI X–XII.

A N E X A

Săpăturile de la Ipotești, raion Slatina. Privesc o așezare din sec. V–VI e.n., săpăturile au fost executate cu sume date de Muzeul Slatina și Comisia pentru studiul formării poporului român. Materialele arheologice sunt aduse la Institutul de Arheologie și câteva au mai rămas la Muzeul din Slatina. A fost redactat de către Marin Popescu și Victor Teodorescu un studiu de circa 50 pagini dactilografiate.

Săpăturile de la Căndești și din alte localități: Budureasca, Bozieni, Vadu Săpat, toate din regiunea Ploiești, privesc așezări din sec. VI–VII. Cercetările au fost executate cu fonduri date de Muzeul Regional Ploiești și de Comisia pentru studiul formării poporului român. Materialele arheologice sunt la Muzeul din Ploiești și la Institutul de Arheologie. A fost întocmit un studiu având circa 140 pagini dactilografiate de către Victor Teodorescu.

Săpăturile de la Bucov, reg. Ploiești. Au fost executate de Maria Comșa cu fonduri date de Institutul de Arheologie și privesc două așezări: una din sec. X e.n. și alta din sec. XII e.n. Materialele arheologice sunt la Institutul de Arheologie. Săpăturile sunt încă în curs de efectuare.

Săpăturile de la Sărata Monteoru, r. Buzău, reg. Ploiești. Privesc cimitirul de incinerare din sec. VI–VII e.n. Au fost executate cu fonduri date de Institutul de Arheologie. Materialele au fost aduse la acest Institut.

Valorificarea rezultatelor acestor săpături și a materialelor descoperite este în curs și unele capitole au fost deja redactate.

Săpăturile de pe teritoriul comunei Dridu, r. Urziceni, reg. București. Au fost executate cu fonduri date de Comisia pentru studiul formării poporului român și de Institutul de Arheologie. Materialele au fost aduse la acest Institut. Au fost publicate deja rapoartele preliminare ale săpăturilor efectuate aci în anii 1956–1959. Osebit a fost redactată și definitivată o lucrare monografică despre aceste săpături, întocmită de Eugenia Zaharia, lucrarea are circa 400 pagini dactilografiate și a fost predată Editurii Academiei încă din 1962.

Cercetările arheologice de suprafață efectuate pe teritoriul Moldovei de către Mircea Petrescu-Dâmbovița și Nicolae și Emilia Zaharia. Ca urmare au fost identificate numeroase așezări din perioada de formare a poporului român și s-a redactat un studiu definitiv având 650 pagini dactilografiate pregătite pentru tipar.

Cercetările arheologice executate în așezări din sec. VI–VII e.n. în regiunea de sud-est a Transilvaniei cu fonduri date de Muzeul din Sf. Gheorghe și din Cristurul Secuiesc cât și de Comisia pentru studiul formării poporului român.

Au fost găsite materiale arheologice româno-slave, care se păstrează în muzeele mai sus arătate. Aceste săpături s-au efectuat pe teritoriile comunelor Săiașuri, Bezid și Filiași. Rezultatele arheologice obținute au fost valorificate într-un studiu având 80 pagini dactilografiate, pregătite pentru tipar, redactate de către Szekely Zoltan.

Cercetările arheologice de pe teritoriul comunei Basarabi, Dobrogea, executate cu fonduri date de Muzeul Constanța, Direcția Monumentelor Istorice și Comisia pentru studiul formării poporului român. Materialele se află la Institutul de Arheologie.

Rezultatele arheologice obținute au făcut obiectul unei comunicări și rapoarte preliminare. Este în pregătire acum un studiu amplu care valorifică rezultatele și materialele găsite și care se întocmește de către prof. Ion Barnea. Această lucrare privește așezământul monahal și biserica descoperite sub dealul de cretă, datând din sec. X e.n., de la Basarabi.

Cercetările arheologice de la Păcuiul lui Soare, privind o cetate bizantină din sec. X–XII e.n. nu sunt terminate, ci în curs de efectuare. Materialele se află la Institutul de Arheologie.

Cercetările de la Bratei, r. Mediaș, reg. Brașov, privind un cimitir și o așezare din sec. IV–V și așezări din sec. V–VII e.n. au fost executate cu fondurile Comisiei pentru formarea poporului român, iar materialele au fost aduse la Institutul de Arheologie. Aceste lucrări sunt încă în curs de efectuare, dar valorificarea lucrărilor din cimitir pentru publicare poate fi terminată în anul 1965.

7. SCRISOARE A PROFESORULUI GHEORGHE CANTACUZINO CĂTRE PROFESORUL ION NESTOR,
DIN 20 MARTIE 1964, REFERITOARE LA AUDIENȚELE LA CARE A PARTICIPAT.

Tov. PROF. I. Nestor,

În legăturile cu convorbirile, pe care le-am avut la 18 martie 1964 și de care aveți cunoștință, consider necesar să amintesc părerile exprimate și problemele discutate și anume:

1. Memoriul anterior, depus de mine, a fost citit și se află în prelucrare, punctele de vedere cuprinse în acel memoriu au fost acceptate.

2. Raportul trimis de curând de prof. I. Nestor a trecut printr-o primă lectură și se examinează acum de persoane mai înalte.

3. Într-un memoriu suplimentar, depus la 18 martie a.c., am atras atenția asupra trei lucrări importante, redactate de cercetătorul maghiar György Györffy în anii 1960–1963, din care una în limba germană, prin care susține teze cu totul false privind venirea Românilor de la sud de Dunăre în Transilvania la sfârșitul sec. XII e.n. și privind numărul populației românești.

4. Discutând modul de a combate aceste afirmații, cuprinse în lucrările maghiare, am susținut că soluția justă, nu este de a face polemică, ci de a descoperi materiale noi, a le interpreta și a le discuta de urgență. Aceasta e singura metodă eficientă și științifică, punct de vedere cu care au fost cu totul de acord convorbitori mei.

5. În consecință, este absolut necesar ca cercetările arheologice privind problemele formării poporului român să fie stimulate, organizate pe o bază nouă și înzestrate cu o finanțare specială. Cu această soluție, convorbitori mei au fost de asemeni cu totul de acord, însă au amintit că pentru campania din 1964, bugetul fiind deja aprobat și în aplicare, nu se vor putea obține fonduri noi sau se vor obține eventual numai mici sume suplimentare.

Această problemă urmează să fie rezolvată în cursul anului 1964, pentru ca organizarea pe baze noi a cercetărilor arheologice privind problemele formării poporului român să funcționeze în 1965.

6. A fost discutat un nou aspect al acestor probleme și anume: absența unor cercetări privind perioada feudalismului timpuriu, adică referitoare la perioada de la sec. X la sec. XIV. Am constatat că forurile superioare și-au format deja părerea că este neapărat necesar să se inițieze cercetări privind această perioadă și anume în zonele celor mai vechi formații statale românești, în centrele și în așezările lor.

7. A fost discutată și problema reorganizării pe noi baze a cercetărilor arheologice privind problemele formării poporului român. Din discuții au reieșit că arheologii clujeni cer înființarea unui colectiv format din Ardeleni, care să aibă ca obiective exclusiv cercetările din Transilvania și din Banat.

Forurile superioare nu sunt însă de această părere, ci înclină mai degrabă către soluția creierii unui colectiv unic având sediul în București.

În sprijinul acestei soluții am dat următoarele argumente:

a. avantajele unei conduceri unice.

b. metodă uniformă de cercetare.

c. o tematică creată pentru întreaga țară cuprinzând obiective arheologice precise.

d. centralizarea cercetărilor arheologice într-un singur colectiv va permite o utilizare mai judicioasă a forțelor arheologice din țară, inclusiv a celor din Transilvania.

e. repartizarea către un colectiv unic a mijloacelor financiare va împiedica risipa și cheltuieli nesocotite.

f. nu trebuie admisă apariția unui regionalism arheologic deoarece orice regionalism are un orizont îngust pe când știința nu are hotare și cere orizonturi deschise, cât mai largi.

8. Organizarea unui singur colectiv arheologic cu sediul în București și cu competență pe toată țara pentru problemele formării poporului român se izbește însă de opunerea și de susceptibilitatea Clujenilor. Forurile superioare au acum în cercetare această gîngășă problemă.

Vă rog să luați în cunoștință acest stadiu în care se găsesc problemele cercetării formării poporului român.

20 martie 1964

Prof. Gh Cantacuzino

8. REZULTATELE UNEI CONVORBIRI CU PROFESORUL VASILE MACIU CE A AVUT LOC ÎN ZIUA DE 23 MARTIE 1964. PĂRERI ASUPRA ETNICITĂȚII CULTURII DRIDU

Convorbire cu (profesorul) V(asile) Maciu la 23 III 1964

1. Discutat asupra lucrărilor arheologice din anii 1957–1963. Discuția s-a orientat repede asupra lucrării despre săpăturile de la Dridu.

2. Lucrarea tov. (Eugenia) Zaharia despre Dridu a fost citită de C(onstantin) Daicoviciu și de V(asile) Maciu. C. Daicoviciu a discutat despre ea cu V. Maciu și a întocmit și un referat despre ea. El se opune categoric la editarea acestei lucrări, dând argumentele următoare:

1. Muntenia nu a fost niciodată colonizată de romani. Nu s-a stabilit aici o masă de populație romană, nici nu a fost astfel romanizată.

2. Pe bază de cercetări arheologice a fost descoperită cultura din sec. X numită Dridu. Discuția s-a făcut asupra caracterului acestei culturi. Se pot face două ipoteze:

a. Cultura Dridu ar fi romanică în conținut material și ar aparține populației străromâne.

În acest caz se creează o nedumerire – Muntenia nu a avut o bază de romanitate fiindcă nu a fost colonizată. Deci nu a existat aci o populație băștinașă romană sau dacică romanizată.

Dacă admitem că cultura Dridu este romanică și a străromânilor nu putem explica apariția ei decât prin emigrarea în sec. X la nord de Dunăre a populației romanice locuind la sud de Dunăre.

Aceasta este o posibilitate.

Însă această părere este „sudistă”, se situează pe aceeași bază de argumentare ca și Rössler și Gy. Györfy. Dacă tov. I. Nestor și Eugenia Zaharia o susțin ei sunt „sudiști”.

b. În aceeași linie de gândire este atribuirea unui rol decisiv Imperiului Bizantin în formarea poporului român, adică în sec. X sub împărații Tzimiskes și Vasile II Bulgarohtonul. Nu se poate explica formarea poporului român prin cauze externe, prin rolul Imperiului Bizantin. Și această idee este apropiată de poziția sudiștilor.

c. Cultura Dridu a fost găsită și în așezări din Moldova (nordul Moldovei). Dacă se admite ca fiind romanică, ne putem întreba care ar fi fost baza de romanitate existentă în Moldova pentru a crea aci această cultură materială.

Moldova nu a fost nici stăpînită, nici colonizată de romani. A fost locuită de dacii liberi, apoi de goți și de alte popoare migratoare. Cum se poate explica apariția culturii Dridu având caracter romanic în Moldova în sec. X când nu a existat nici o populație romană sau romanizată.

După V. Maciu elementele românești au venit în Moldova apoi, în sec. XIV, din Ardeal.

d. Aceste argumente indică mai de grabă că cultura Dridu a fost o cultură mixtă, formată din aportul mai multor popoare dintre care și elemente romanice. Cultura aceasta a fost prelucrată de mai multe popoare – daci, slavi, protobulgari.

e. Cultura Dridu, care a apărut și la sud de Dunăre este rezultatul contopirii mai multor influențe și culturi de la mai multe popoare.

f. Prezența culturii Dridu nu dovedește prezența unei populații străromâne.

g. Muntenia a fost locuită de numeroase triburi slave, care existau încă în sec. X și vorbeau limba slavă. A existat o clasă dominantă slavă în toate regiunile României, ea a vorbit limba slavă până foarte târziu (după V. Maciu o mai vorbea și în sec. XIII–XIV). După un cercetător sovietic clasa dominantă din România a vorbit limba slavă până în sec. XVI.

Numai astfel se poate explica introducerea timpurie a limbii slave în biserică și ca limbă oficială.

Menumurut, Glad sunt nume slave. Cele mai multe nume ale boierilor cumani sunt slave. Boierimea română a fost în majoritate de origine slavă.

h. Cum explică tov. I. Nestor introducerea limbii slave în stat și biserică la români dacă crede că cultura Dridu, din sec. X, este romanică și că populația ei vorbea limba străromână (romanica). Normal ar fi fost ca limba de stat și de biserică să fie cea latină sau străromânească.

i. Contopirea slavilor și a populațiilor barbare s-a făcut mai târziu, între sec. X și XIV și nu era terminată în sec. XIV.

j. Este deci important de a se cerceta perioada de la sec. X–XIV, căci în această perioadă s-a format poporul român.

9. NOTĂ INFORMATIVĂ REFERITOARE LA CONSTITUIREA UNOR COLECTIVE PRIVIND DIFERITE ASPECTE ALE FORMĂRII LIMBII ȘI POPORULUI ROMÂN³

Notă informativă

Pentru continuarea cercetărilor arheologice privind formarea poporului român și pentru valorificarea și publicarea rezultatelor deja obținute prin săpăturile efectuate și prin alte cercetări istorice din trecut, credem că este neapărat necesar de a se crea următoarele două colective de lucru:

1. Un colectiv, compus din cercetătorii care au executat săpături în ultimii opt ani în problemele formării poporului român sub conducerea prof. I. Nestor. Acest colectiv urmează să continue lucrările arheologice începute și altele în perspectivă, să valorifice rezultatele lor pe baza unui plan de lucru precis și să pregătească publicarea lor. Este necesar ca acest colectiv să fie dotat cu mijloacele materiale corespunzătoare.

2. Un colectiv, compus din istorici, care sub conducerea acad. Andrei Oșetea, să continue în problemele formării poporului român cercetările pe baza izvoarelor scrise, întocmind un plan de lucru precis și pregătind lucrări referitoare la unele aspecte și obiective încă necercetate. Acestui colectiv urmează să i se asigure de asemeni mijloacele materiale cuvenite.

3. Din ambele colective considerăm că este neapărat necesar să facă parte prof. Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei R.P.R.

³ Nu reiese cui a fost adresată și nici data redactării ei. Oricum, ea datează din anul 1964.

10. MEMORIU PREGĂTIT PENTRU VASILE DINU, ÎN 1965, DAR NEÎNAINȚAT.
REFERITOR LA NECESITATEA PUBLICĂRII UNOR MONOGRAFII ARHEOLOGICE.

Tov. Vasile Dinu

Vicepreședintele Comitetului Național pentru Cultură și Artă

Consider necesar a aduce la cunoștință următoarea situațiune în legătură cu cercetările referitoare la formarea poporului român :

În ultimul deceniu (1955–1965) s-au efectuat cu fondurile Academiei R.P.R. lucrări de prospecții și de săpături arheologice în Muntenia de nord-est, în zona din jurul Bucureștilor, în Transilvania centrală și de sud-est, cât și în Moldova. Aceste cercetări executate de un grup de arheologi sub îndrumarea dată de Prof. Ion Nestor, au avut ca obiectiv de a descoperi și de a cunoaște culturile materiale ale populațiilor, care au locuit la nord de Dunăre, în ținuturile intra și extra carpatice în perioada de la sec. IV e.n. până în sec. XIV e.n. și de a completa astfel prin documente arheologice lipsurile din izvoare istorice scrise.

Prin aceste cercetări s-au descoperit în ultimul deceniu o serie de culturi materiale care au acoperit în parte intervalul dintre sec. IV și sec. XI e.n. și au făcut să crească enorm cunoștințele noastre istorice.

Culturile materiale descoperite sunt: cultura Bratei descoperită pe teritoriul acestei comune, raion Mediaș (Transilvania), cultura Ciurel-Ipotești-Cândești cu cele două aspecte deosebite numite Ciurel și Ipotești-Cândești. Această cultură ocupa Muntenia de vest, centrală și de est în sec. VI–VII e.n.

Osebit a fost descoperită cultura Dridu, după numele acestei comune din raionul Urziceni, unde s-a găsit o așezare datând din sec. X–XI e.n.

Culturile materiale menționate aparțin în sec. V și VI e.n. populației băștinașe romanizate, care a locuit în teritoriul de la nord de Dunăre înainte de venirea triburilor slave.

Faza a IV-a din cultura Cândești, ultima fază din cultura Ciurel și cultura Dridu cuprind un fond băștinaș romano-bizantin peste care au fost altoite elemente împrumutate slavilor. Aceste culturi materiale au fost create în timpul simbiozei româno-slave din sec. VII e.n. până în sec. IX–XI e.n. Ele sunt primele forme ale culturii materiale proto-române.

Mai menționăm că prin excursii arheologice efectuate în Moldova de soții Zaharia au fost identificate un mare număr de așezări încadrate cronologic între sec. IV și V e.n.

În sfârșit, alte așezări româno-slave datând din sec. VII e.n. au fost găsite în Transilvania de est.

Ori, în urma acestor lucrări au fost redactate o serie de importante monografii și studii arheologice privind diversele culturi și cuprinzând rezultatele săpăturilor efectuate și monumentelor descoperite.

În situația actuală aceste valoroase lucrări monografice care au o importanță esențială pentru problemele formării poporului român, nu pot fi editate, deși sunt redactate, din lipsă de spațiu poligrafic și de mijloace materiale.

Aducând la cunoștința Comitetului Național pentru Cultură și Artă această gravă situație, care împiedică valorificarea în bune condiții a cercetărilor privitoare la formarea poporului român, solicităm să se ia în considerare posibilitatea de a se edita aceste monografii și studii arheologice cu sprijinul și cu mijloacele materiale ale acestui Comitet Național, ținându-se seama de faptul că unele din aceste cercetări au fost făcute cu fondurile unor muzee regionale sau raionale, iar altele cu fondurile date de Academia R.P.R., singură sau în asociație cu unele muzee.

Considerăm că această importantă problemă este just să fie examinată în mod atent de către Comitetul Național pentru Cultură și Artă.

LUPTĂM PENTRU PACE,

Prof. G. Cantacuzino

11. MEMORIU ADRESAT LUI ILIE DICULESCU, ÎN IUNIE 1965, DAR PROBABIL NEÎNAINȚAT⁴

Către:

Comitetul Central al P.M.R.
Secția Știință și Cultură

- în atenția tov. Ilie Diculescu -

Consider necesar a aduce la cunoștință unele situații care constituie opreliști serioase în cercetările arheologice referitoare la o problemă esențială: aceea a formării și continuității poporului român.

În ultimul deceniu (1955–1965) s-au efectuat cu fondurile Academiei R.P.R. lucrări de prospecții și de săpături arheologice în Muntenia de nord-est, în zona din jurul Bucureștilor, în Transilvania centrală și de sud-est cât și în Moldova. Aceste cercetări executate de un grup de arheologi sub îndrumarea dată de Prof. Ion Nestor, au avut ca obiectiv de a descoperi și de a cunoaște culturile materiale ale populațiilor, care au locuit la nord de Dunăre, în ținuturile intra și extra carpatice în perioada de la sec. IV e.n. până în sec. XIV e.n. și de a completa astfel prin documente arheologice lipsurile din izvoare istorice scrise.

Rezultatele obținute prin lucrările din ultimul deceniu sunt importante și cuprind următoarele :

1. Descoperirea culturii Bratei. Prin săpăturile arheologice conduse de prof. I. Nestor pe teritoriul comunei Bratei, raion Mediaș (Transilvania), s-a găsit:

a. o necropolă și o așezare care prin ceramica sa lucrată la roată, asemănătoare cu aceea a cetăților romano-bizantine de pe malul Dunării și prin celelalte materiale arheologice a fost datată de la sfârșitul sec. IV e.n. până în prima jumătate a sec. V e.n.

b. o așezare atribuită celei de a doua jumătăți a sec. V e.n. și primei jumătăți a sec. VI e.n. prin analogie cu materialele bine date prin monete descoperite în orașe și cetăți de pe malul Dunării.

2. Descoperirea culturii Ciurel-Ipotești-Cândești având cele două aspecte:

a. Aspectul Ciurel. În jurul Bucureștilor, pe dealul Ciurel, în suburbia Militari (Câmpul Boja), la Străulești, la Băneasa, la Cățelu Nou, la Fundeni, la Cernica s-au descoperit o serie de alte așezări având o cultură materială numită Ciurel, datată din sec. VI–VII e.n.

b. Aspectul Ipotești-Cândești. Prin săpăturile executate la Ipotești lângă Olt, la Târgșor lângă Ploiești, la Cândești, Budureasca, Bozieni, Ceptura (reg. Ploiești) au ieșit la iveală așezări având cultura materială numită Ipotești-Cândești datată prin materialele găsite de asemeni din sec. VI–VII e.n.

Între aspectele culturale Ciurel și Ipotești-Cândești, care sunt relativ sincronice, există unele asemănări, dar și deosebiri.

3. Descoperirea culturii Dridu. Prin săpăturile efectuate de Prof. I. Nestor pe teritoriul comunei Dridu, lângă Urziceni, s-a găsit o așezare datată din sec. X–XI e.n. având cultura materială numită Dridu, constatată și în alte numeroase așezări din Țara Românească, din Moldova și din Transilvania, având începuturile sale în sec. IX și continuând până în sec. XI e.n.

Culturile materiale găsite la Bratei, Ciurel, Ipotești-Cândești (fazele I–II) aparțin populației băștinașe romanizate, sunt anterioare venirii triburilor slave și au avut strânse legături cu cultura romană târzie și bizantină. Faza IV din cultura Cândești, ultima fază din cultura Ciurel și cultura Dridu cuprind un fond băștinaș romano-bizantin peste care au fost altoite elemente împrumutate slave. Aceste culturi au fost create în timpul simbiozei romano-slave în sec. VII e.n. și IX–XII e.n. Ele sunt primele forme ale culturii materiale proto-române.

Se constată prin urmare că săpăturile amintite au adus descoperirea mai multor culturi materiale, care au acoperit în parte intervalele dintre sec. IV și sec. XI e.n. Prin aceste lucrări cunoștințele istorice au crescut enorm. Mai rămân să fie descoperite și precizate culturile materiale din sec. VIII–IX e.n. și din sec. XII–XIII e.n.

Deși au fost obținute aceste însemnate rezultate în ultimii zece ani, cercetările arheologice privind problemele formării și continuității poporului român sunt acum stânjenite printr-o serie de lipsuri care împiedică executarea și dezvoltarea lor pe baze științifice:

⁴ Necesitatea creării unui organ de coordonare și conducere a problemelor formării limbii și poporului român, organism ce să fie sub conducerea profesorului Ion Nestor.

a. lipsa unui colectiv care să se ocupe de a cerceta în mod unitar și sistematic problemele formării poporului român, ceea ce constituie un viciu fundamental al acestor cercetări.

Într-adevăr nu este admisibil, nici just ca cercetarea problemelor vaste și complexe, pe care le pune formarea poporului român, să se efectueze în mod împrăștiat și disparat, pierzându-se un timp prețios și consumându-se forțe și mijloace materiale, care ar putea da rezultate mult mai mari, dacă ar exista o coordonare organizată a lor.

b. lucrările arheologice privind formarea poporului român se fac acum fără să existe un plan de ansamblu al lor, deci în mod neunitar și cu mijloace dispersate de către unii arheologi lucrând la Institutul de Arheologie și la filialele Academiei de la Cluj și Iași, ceea ce constituie o gravă eroare.

c. Pentru rezolvarea problemelor variate privind formarea poporului român este absolut necesar ca cercetările să fie executate după un plan general întocmit pe întreaga țară în urma unor analize și discuții la un înalt nivel științific. Acest plan urmează să cuprindă:

I. zonele în care trebuie să se efectueze prospecții arheologice prealabile pentru a se stabili locurile în care s-au păstrat urme din trecut.

II. locurile care trebuie cercetate prin săpături și care cuprind urme.

III. problemele principale care trebuie urmărite prin săpături.

IV. rezultatele cercetărilor deja executate care trebuie editate.

Considerăm că în vederea acestei activități complexe este absolut necesar de a se crea un organ de îndrumare și de coordonare. În acest scop, credem că se impune să se înființeze pe lângă Academie sau pe lângă Institutul de Arheologie un colectiv arheologic, care, sub conducerea tov. Prof. Ion Nestor să facă prospecții și săpături în diverse regiuni din țară, să stabilească obiectivele pentru fiecare regiune și să urmărească punctele mai sus arătate.

Având în vedere lipsurile amintite, care constituie o gravă piedică în dezvoltarea cercetărilor privind formarea poporului român, considerăm că este just și urgent de a se crea un colectiv de cercetare arheologică, care sub îndrumarea tov. Prof. I. Nestor să coordoneze aceste lucrări și să aibă la dispoziție mijloacele materiale necesare pentru executarea lor și publicarea rezultatelor.

LUPTĂM PENTRU PACE

iunie 1965

Prof. G. Cantacuzino
Conducătorul șantierului arheologic Cernica
al Academiei R.P.R.

II. NOTE REFERITOARE LA ȘANTIERUL ARHEOLOGIC MĂNĂSTIREA PUTNA

Mănăstirea Putna, loc de venerație și de profunde aduceri aminte pentru istoria și credința ortodoxă a națiunii noastre, s-a bucurat, în toate vremurile, de o atenție deosebită din partea guvernanților și implicit a istoricilor și arheologilor români și străini.

În ultimii ani ai deceniului șapte ai secolului XX Mănăstirea Putna a fost supusă unor ample lucrări de restaurare ce au implicat și săpături arheologice. Pentru lămurirea diferitelor discuții, nu puține și în

contradictoriu, între istorici, arheologi și arhitecți, s-au constituit comisii de evaluare. În cele ce urmează prezentăm mai întâi „Procesul verbal încheiat azi 20 octombrie 1970, la Putna, cu ocazia ședinței de lucru a specialiștilor invitați pentru a discuta stadiul lucrărilor de cercetare și restaurare a Complexului monumental Putna” (punctele 1 și 2), iar apoi notele luate de către prof. Gheorghe Cantacuzino în ziua de 21 decembrie 1973, la comunicarea ținută la Institutul de Arheologie din București de către Gheorghe I. Cantacuzino și Alexandru Rădulescu – Ceramica de la Putna (punctul 3).

1. Proces verbal încheiat azi 20 octombrie 1970, la Putna, cu ocazia ședinței de lucru a specialiștilor invitați pentru a discuta stadiul lucrărilor de cercetare și restaurare a Complexului monumental Putna.

Ședința a fost condusă de prof. arh(itect) Grigore Ionescu.

Au participat: Ion Moraru, vicepreședinte C(omitetul) de S(tat) pentru C(ultură) și A(artă), arhitect Ștefan Balș, D(irecția) M(onumentelor) I(storice) – C.S.C.A., Radu Florescu, D(irecția) M(uzeelor) – C.S.C.A., N(icolae) Pușcașu, D.M.I. – C.S.C.A., arhitect Nicolae Diaconu, D.M.I. – C.S.C.A., arhitect Ioana Grigorescu, D.M.I. – C.S.C.A., Lucian Roșu, redacția Muzeu Monumente – C.S.C.A., prof. Ion Nestor, Inst(itutul) de Arheologie (București), prof. Gh(eorghe) Cantacuzino, Inst(itutul) de Arheologie (București), Mircea Matei, Inst(itutul) de Arheologie (București), Radu Popa, Inst(itutul) de Arheologie (București), prof. Emil Lăzărescu, Inst(itutul) de Ist(oria) Artei, Ștefan Olteanu, Institutul de Istorie (București), prof. arh. Grigore Ionescu, Inst(itutul) de Arhitectură, prof. Horia Teodoru, pensionar, arh. Virgil Bilciurescu, I.C.C.A.S., arhiereu (Irineu) Crăciunaș, Mitropolia Moldovei, ing. T. Mițitelu, Departamentul Cultelor, ieromonah (Gherasim) Cocoșel, starețul Mănăstirii Putna, ieromonah Pimen Zainea, ghidul Colecției Mănăstirii Putna.

Problemele aduse în discuție au fost :

- 1/. Existența unui pridvor anterior secolului XVII, epocă din care datează monumentul actual*
- 2/. Marcarea fazei constructive anterioare secolului XVII (perioada lui Ștefan cel Mare).*
- 3/. Marcarea mormintelor din interior.*

Au făcut expuneri arh. Ioana Grigorescu și arh. Nicolae Pușcașu.

Din expunerea arhitectului Ioana Grigorescu s-au desprins următoarele :

— Existența unei faze Ștefan cel Mare pentru pronaos, naos și altar cu următoarele caractere: fundație pe traverse, din zidărie, în șanț, după un traseu de plan reproducând exact traseul din secolul XVII, dar mai îngust.

— Inexistența unei faze anterioare secolului XVII la pridvor, unde:

- zidul de XVII se țese cu resturile pavajului datate de arheologul N. Pușcașu în secolul XV.*
- fundația descoperită în exteriorul pridvorului, către vest, este separată printr-un șliț de fundație de secol XVII și este considerată ca o plombă târzie (sec. XIX).*
- cele două pavaje din pridvor se datează – cel mai vechi, cu dalele de piatră, din secolul XVII, cel de-al doilea pe lut bătut din secolul XIX (Iacob Putneanu).*
- înmormântările din pridvor, extrem de dese, și cu construcții speciale (cavouri) sunt de datat în secolul XVII, considerând neconcludentă stratigrafia stabilită de N. Pușcașu.*
- zidul de fundație de sub zidul de nord al pridvorului este, fie același cu cel din secolul XVII cu care filează, fie un zid de ranforsare al pereților cavoului alăturat, contestând observația lui N. Pușcașu că ar constitui o fundație anterioară net deosebită de fundația din secol XVII.*

— a propus marcarea mormintelor din biserică, prin trasarea conturilor fiecărui mormânt, cu un fir de aramă încastrat într-un șliț.

— a propus marcarea fundațiilor de secol XV printr-o diferență de excepție a pavajului.

Arheologul Nicolae Pușcașu a arătat demonstrând cu planuri și profile stratigrafia următoare:

— atât zidul de nord, cât și cel de vest sunt anterioare refacerii din secolul XVII și anume resturile lor sunt acoperite de stratul de incendiu din 1484 – în exterior – și de pavajul din secol XV – în interior – unde stratul de incendiu nu poate fi identificat.

— cele două pavaje se datează astfel: cel cu dale de piatră în secolul XV, anterior lui 1484 și este străpuns de înmormântări care nu au putut fi datate precis nefiind cercetate; iar cel de al doilea se datează în secolul XVII, nivelul lui acoperind direct decroșul fundațiilor din secolul XVII.

— stabilește o stratigrafie de depuneri diferită de aceea din exterior și anume fără straturi de incendiu și stratul de nivelare de după incendiu (1484) ceea ce devine concludent pentru datarea construirii pridvorului anterior secolului XVII.

— explică includerea resturilor de pavaj, unul din pridvor în fundația de secol XVII prin încastrare a fundației XVII cu cea de XV pentru ranforsarea colțului.

— propune o marcare selectivă a mormintelor, marcarea integrală putând să producă confuzii.

— propune renunțarea la marcarea stâlpilor de colț din pronaos, unde săpăturile arheologice nu numai că n-au descoperit fundațiile lor, dar au descoperit guri de scurgere incompatibile cu prezența stâlpilor.

*

Discuțiile s-au purtat prin intervenții în cursul expunerilor precum și probleme și detalii la fața locului. Ele nu au avut drept scop verificarea expunerilor fiecărui participant, ci clarificarea observațiilor și concluziilor celor doi cercetători în vederea stabilirii faptelor.

La discuții au intervenit: Virgil Bilciurescu, Ion Nestor, Ion Moraru, Radu Florescu, Grigore Ionescu, Mircea Matei, Radu Popa, Horia Teodoru, Ștefan Balș, arhieru (Irineu) Crăciunaș și ieromonah (Gherasim) Cocoșel.

În cursul discuțiilor pe săpătură s-a constituit o subcomisie din arh. Virgil Bilciurescu și Radu Florescu, care au verificat la fața locului și în toate punctele posibile raporturile topografice și stratigrafice dintre zidăriile din pridvor.

Din toate aceste discuții și verificări la fața locului au rezultat următoarele :

— există o fază anterioară reconstrucției din secolul XVII la pridvor, reprezentată prin cele două fundații mai vechi din sud și vest care se disting clar și sunt parțial acoperite de fundațiile din secolul XVII (vezi pct. 3 și 4).

— datarea anterioară anului 1484 pentru pridvor nu este absolut certă, existând observații stratigrafice pentru această datare, precum și unele care o contrazic. În cursul discuției nu s-a putut propune altă datare diferită de cea stabilită de Nicolae Pușcașu.

Problema datării precise a pridvorului anterior secolului XVII rămâne încă deschisă, urmând să se rezolve prin adâncirea cercetărilor și publicarea discuțiilor.

În funcție de aceste elemente urmează să se dateze și cele două pavaje din pridvor.

Ca urmare a celor de mai sus se propun următoarele măsuri:

1) Marcarea în pavaj, ca și în exterior, a resturilor primei faze, atât ale naosului, pronaosului și altarului, cât și a pridvorului. Se poate lua în considerare o marcă a resturilor pridvorului ușor diferită de cea din restul bisericii.

2) Amenajarea de accese la fundațiile din prima fază în toate încăperile bisericii, inclusiv pridvorul, atât pentru vizitare, cât și pentru verificările specialiștilor; se va examina și posibilitatea realizării unui asemenea acces la mormântul lui Ștefan cel Mare. Punctele de acces (puțuri cu trepte de coborâre) vor fi stabilite, de comun acord, de către arhitecți și arheologi, până cel târziu la 30 XI a.c.

3) Având în vedere numărul relativ mare de morminte, neidentificarea lor, precum și suprapunerea unora dintre acestea, să se renunțe la marcarea în pavaj a mormintelor; prezentarea mormintelor, cu toate datele posibile, se va face prin intermediul unor planuri ce vor fi expuse atât în biserică, cât și în muzeu.

O parte din cei prezenți (Mircea Matei, Radu Florescu, Lucian Roșu, Emil Lăzărescu, Nicolae Pușcașu, Horia Teodoru) au susținut necesitatea marcării, într-un mod potrivit, a mormântului lui Ștefan cel Mare.

4) Continuarea cercetărilor pentru Complexul Putna și finalizarea acestora, până în prima jumătate a anului 1971, de către un colectiv de arheologi sub egida Academiei de Științe Sociale și

Politice – respectiv Institutul de Arheologie (din București) – din care să facă parte și arheologul Nicolae Pușcașu.

Până la 30 noiembrie a.c. se vor elabora planul de cercetare, planul financiar și componența colectivului, urmând ca imediat ce condițiile naturale vor permite să se înceapă cercetările.

5) S-a indicat ca pe baza celor stabilite să se accelereze lucrările la biserică, în așa fel încât restaurarea să se termine în cursul anului 1971. În acest sens, se vor lua măsuri pentru astuparea imediată a tuturor secțiunilor arheologice în care cercetarea s-a încheiat și problemele au fost complet lămurite.

6) În termen de 30 zile de la terminarea cercetărilor Direcția Monumentelor Istorice va prezenta un program de lucru cuprinzând termene precise pentru proiectarea și execuția lucrărilor menite a pune în valoare întregul Complex Putna.

*

Comisia a apreciat în cel mai înalt grad săpătura exemplară a arheologului Nicolae Pușcașu, precum și interesul pentru cercetare a arhitecților Ioana Grigorescu și Nicolae Diaconu.

Observații asupra Procesului Verbal încheiat la 20 oct. 1970 la M-rea Putna.

1. Propun modificarea textului expunerii tov. arh. Ioana Grigorescu (pag. 2) după cum urmează:

Paragraful 1 – fundație pe traverse de lemn în șanț

În loc de – fundație pe traverse de zidărie în șanț.

Paragraful 7 – zidul de fundație de sub zidul de nord al pridvorului este fie același cu cel din sec. XVII din pronaos, cu care filează ...

În loc de – zidul de fundație de sub zidul de sud al pridvorului este, fie același cu cel din sec. XVII cu care filează ...

2. idem din expunerea tov. arh. Nicolae Pușcașu (pag. 3):

Paragraful 2 – atât zidul de nord

În loc de – atât zidul de sud.

Arh. Balș Ștefan

Sunt de acord cu propunerile de modificare propuse de Ștefan Balș, la care ași mai adăoga, în legătură cu cele arătate la pag. 4, par. 2, că nu s-a discutat și nici nu cred că ar fi nimerit să se amenajeze un puț cu trepte la mormântul lui Ștefan cel Mare. Să nu se uite că Ștefan și-a așezat piatra de mormânt cu inscripția acolo unde este, fiind în viață și că deci mormântul în care urma să fie așezat după moarte nu putea fi decât alături, cam acolo unde este. Aș mai adăoga de asemeni că ar fi util să se cerceteze toate mormintele din pridvor fapt care ar putea lămurii unele datări. Lucrul este cu atât mai natural cu cât mormintele sunt în săpătură deschisă.

Grigore Ionescu

Sunt și eu de acord cu propunerea de a se cerceta mormintele din pridvor.

Ion Nestor, Gh. Cantacuzino

*

2. Gh. Cantacuzino – Notă privind discuțiile avute la Mănăstirea Putna, octombrie 1970

1. Problema marcării mormintelor.

1) Gr. Ionescu arată că Putna a fost o necropolă princiară. Cere să se marcheze toate mormintele și exclusiv ele, datând din sec. XV, eventual XVI.

2) Mircea Matei propune să se marcheze exclusiv mormintele membrilor familiei domnești. Osebit să se expună un plan al tuturor mormintelor din biserică.

3) În această biserică există mormântul lui Ștefan cel Mare, Mariei din Mangop, Mariei Voichița, Maria mama Mariei Voichița.

4) Gr. Ionescu propune apoi să se marcheze numai mormintele domnești care au conservate o lespede de piatră.

II. Problema zidului de vest a bisericii și a existenței pridvorului vechi.

Arh. Grigorescu argumentează astfel: nu era posibil ca zidul de vest al bisericii să fie mai puțin gros decât celelalte ziduri ale bisericii.

Doamna Grigorescu susține că fațada intrării bisericii lui Ștefan cel Mare este mult intrată, adică cu 1,20 m înăuntru. Atunci am avea un zid de vest gros ca și la celelalte ziduri.

Dna Grigorescu încearcă existența unui contrafort care ar dovedi limita spre vest a bisericii.

Combate în cazul că ar fi oprit pe arheolog N. Pușcașu de a executa cercetarea arheologică la pridvorul Putnei.

Au fost găsite 2 sisteme de fundație pe tot conturul bisericii vechi, iar la (?) s-a găsit un singur sistem de fundație a pridvorului.

S-au găsit piloți de lemn sub fundația pridvorului la mare adâncime, cu scopul de a opri o tasare deosebită a fundației. Au fost găsite canale longitudinale din care au rămas păstrate mulaje.

Dna Grigorescu susține că aceasta a fost o pardoseală a fundației peste care a fost ridicată biserica lui Ștefan cel Mare.

Dna Grigorescu a recunoscut fundația din sec. XVII, însă nu s-a iscălit în observațiile stratigrafice.

După N. Pușcașu există o fundație din sec. XV, apoi o lățire, apoi o pardoseală.

După Dna Grigorescu pardoseala pridvorului datează din sec. XVII-lea.

În vara 1970 au apărut două trepte de zidărie late de 0,80–0,97 m.

După N. Pușcașu prima treaptă de zidărie aparține pridvorului din sec. XV.

După arh. Grigorescu prima treaptă este o corectare a construcției pridvorului din sec. XVII-lea. Pridvorul are două niveluri – unul la (?) și altul cu 0,35–0,60 m mai sus.

A fost găsit un pasaj la –1,04 m în curte, în fața pridvorului. După arh. Grigorescu acest pavaj este din secolul XVII deoarece după ce a fost demolat contrafortul din sec. XVII există pietre indicând un pavaj, care este pe nivelul din sec. XVII.

Alt pavaj găsit la –1,64 m prevăzut cu o monetă din sec. XV și ar data după cel din sec. XV. Este combătut de Dna Grigorescu și atribuit sec. XVII.

Constructorii din sec. XVIII după arh. Grigorescu au plombat pardoseala în urma prăbușirii unui contrafort și au făcut un șanț de intervenție în sec. XVIII. Deci pardoseala pomenită este din sec. XVII, fiind anterioară.

Nestor întreabă – dacă însă pardoseală e din sec. XV atunci șanțul executat e din sec. XVII.

După arh. Grigorescu nu există o fundație de pridvor din sec. XV, ci doar o treaptă și nici o pardoseală din sec. XV.

Aată că N. Pușcașu și-a schimbat în 1970 observațiile făcute în trecut; atunci înseamnă că observațiile arheologice nu au o bază științifică.

Arh. Grigorescu admite existența unui singur pridvor, acel din sec. XVII. După ea biserica din Putna a avut la toate zidurile o grosime de 2,20 m și nu este posibil numai ca zidul de vest a bisericii să fi avut o grosime de 0,70–0,75 m. Trebuie să fi avut 2,20 m.

M. Matei întreabă de ce tocmai spațiul situat în dreptul intrării în biserică nu avea pridvor, el trebuia să fie la același nivel ca și restul curții.

M. Matei și R. Florescu întreabă de ce acest spațiu avea în sec. XV un alt nivel decât restul curții și arh. Grigorescu răspunde că s-au scos de aici straturi de pământ.

Arh. Grigorescu declară că are o experiență de 30 ani și că ea a lucrat planul de restaurare. Arheologii și-au schimbat părerile de mai multe ori. Pretinsul pridvor din sec. XV nu se alienează pe linia zidurilor din sec. XV.

III. În august 1970 a venit un grup de arheologi să vadă rezultatele săpăturilor obținute până atunci.

IV. N. Pușcașu a găsit prin săpături urmele unei biserici anterioare sec. XVII și s-a stabilit planul ei, grosimea zidurilor între 2,12–2,20 m. Era plină de morminte.

Toți cercetătorii și arhitecții au admis că biserica actuală este cea din sec. XVII.

În 1969 s-au găsit elemente refolosite și provenind din prima biserică.

Biserica cea nouă din sec. XVII a pornit de la pardoseala din prima biserică care conținea vechile morminte.

Biserica cea nouă a fost retrasă cu circa 0,70–0,90 m, astfel retragerea a fost de 0,80 m, chiar la zidul de vest al bisericii din sec. XVII.

A fost găsită o placă de mortar de 0,003 m datând din sec. XVII, peste placa de mortar a bisericii din sec. XV. Sub aceasta exista o treaptă de acces la acest nivel.

Invocă planul bisericii de la Dolheștii Vechi unde pridvorul vechi era mai lat în interior decât pronaosul bisericii din sec. XV.

Încă din 1969 N. Pușcașu a stabilit că în fața intrării bisericii vechi din sec. XV a existat un spațiu pardosit și prevăzu cu morminte.

În 1969 nu se găsisese încă zidul de sud al fundației din sec. XV.

Constructorul din sec. XV a stabilit fundația bisericii vechi și a pridvorului pe un strat de pietriș cu grosime inegală, ceea ce a dus la crăpături în această fundație. De aceea a fost dărâmată vechea biserică.

Există un mormânt exterior din cărămizi lângă zidul nordic al bisericii vechi. Ar putea să fie mormântul egumenului mitropolit Teoctist.

Incendiul din 1474 nu a lăsat urme în spațiul pridvorului.

Tehnica folosirii de piloți sub fundație a variat, căci s-au folosit și grile de lemn așezate orizontal pe stratul de pietriș.

N. Pușcașu evocă un text din perioada lui Iacob Putneanu, dar președintele Macovei exprimă deja o nedumerire. Acest text folosește termenul de „tribut” (?) fără să arate dacă era mic sau mare.

Macovei invocă și un pasagiu a lui Neculce.

Ștefan Balș întreabă – mormintele din pridvor datează oare din sec. XV.

Răspunsul lui Pușcașu – s-a găsit ceramică fragmentară din sec. XV lângă morminte.

Ștefan Balș întreabă – de ce s-au păstrat zidurile vechi din XV în gropnița bisericii și de ce nu s-au păstrat fundațiile bisericii din sec. XV.

Răspuns – au fost păstrate și porțiuni din zidurile fundațiilor din sec. XV.

Mircea Matei – în pridvor există două faze, adică morminte vechi din sec. XV, apoi un strat de pământ de nivelare, și apoi alte morminte, ulterioare, din sec. XVII. Sunt două niveluri cu două rânduri de morminte. Pământ adus prin nivelare căpăcuiește pardoseala din sec. XV din primul pridvor și el nu poate să fi fost adus mai târziu.

Arh. Grigorescu – tov. N. Pușcașu și-a schimbat uneori părerile.

Emil Lăzărescu și Gh. Cantacuzino – un arheolog care descoperă elemente în plus are dreptul de a-și modifica părerea anterioară, această atitudine este spre onoarea lui.

Fundațiile pridvorului primei biserici sunt situate pe pietriș, cele din sec. XVII pe piloți așezați în lat, la o diferență de nivel de 0,30 m.

Pridvorul vechi a fost adăogat sub Ștefan cel Mare după zidirea primei biserici în 1460/1471, însă înainte de incendiul din 1484, deci tot în vremea lui Ștefan cel Mare.

În a doua biserică din sec. XVII s-au făcut numai 7 înmormântări din lipsă de spațiu, formând două categorii de morminte. Avem deci 2 niveluri de călcare, 2 pridvoare suprapuse, 2 rânduri de înmormântări. Pardoseala din gropnița din sec. XVII corespunde cu pardoseala din pridvorul din sec. XVII.

Șanțul de fundație din sec. XVII urmărește mereu traseul zidurilor bisericii din sec. XV.

S-a pus întrebarea – pardoseala a doua cărui nivel din pronaosul bisericii i-ar corespunde. Răspuns – nu există.

Radu Florescu – există indicii că s-a procedat la o răzuire în curtea bisericii ?

Răspuns – există o zidărie adosată perfect zidului din sec. al XVII-lea al bisericii.

După N. Pușcașu este încadrată în fundația pridvorului din sec. al XV-lea.

Mircea Matei a întrebat pe arh. Grigorescu cum explică că pardoseala primă din pridvor dacă atribuim sec. al XVII-lea se află la un al nivel decât pardoseala primă din pronaos ? Trebuie să admitem între naos și pronaos existența unei trepte ?

*

3) Note luate de către profesorul Gh. Cantacuzino, în ziua de 21 decembrie 1973, la comunicarea ținută la Institutul de Arheologie din București de către Gheorghe I. Cantacuzino și Alexandru Rădulescu – Ceramica de la Putna⁵.

Ceramica a fost descoperită în exteriorul incintei, pe laturile de est și vest.

Materialul este databil în sec. XV–XVI – boluri, străchini și farfurii. Farfuriile fiind mai rare.

Câteva ulcioare și pahare. Predomină străchinile smălțuite – verde, roșu și galben.

Decorul cu angobă aplicată.

Vase cu ornamentație cu grafitti.

Lipsește unele motive de caracter oriental. Provine de pe coasta de nord a Mării Negre, ea deosebindu-se de aceea din Moldova.

Nu se poate ști, din lipsă de săpături, dacă ceramica de tip Putna era răspândită și în alte mănăstiri din Moldova.

Ceramica de la Putna era folosită de monahi și de clasa nobiliară (boierească).

Cea din sec. XVI este posterioară zidirii incintei.

Pe 10 cioburi apare numele unui monah italian. S-ar putea ca cel puțin o parte din această ceramică să fi fost confecționată de acest monah italian.

Săpăturile trebuie extinse în afara mănăstirii.

Trebuie avut în considerație că unele forme vechi s-ar putea să fie menținute în unele locuri până târziu.

63 de cioburi smălțuite cu vernil și 4 cioburi fără smalț cuprind nume ale fabricanților vasului, neamul și data, și călugărul pentru care a fost creat.

Un vas are data de 1486 și numele Ștefan.

Unele cioburi se referă la Mănăstirea Cotnari.

Un alt fragment este din anul 1430 sau 1435.

Se mai menționează ca meșteri Eugenie, și câteva nume cărora le era destinat vasul.

Câteva cioburi conțin ornamente armenesti.

Ceramica smălțuită se dezvoltă la Putna în a doua jumătate a sec. XV și se continuă în sec. XVI. Era confecționată de meșteri imigrați. Era utilizată pentru nevoile mănăstirii.

S-au găsit farfurii cu fond alb și decor. Exteriorul este angobat. Au influențe orientale și este de import.

Ceramica nesmălțuită – vase cu picior îngust servind la păstrarea de alimente. Căni – lucrate la roata rapidă.

Problemele ceramicii nezmălțuite de la Putna nu sunt rezolvate. Ipotețic se pune întrebarea dacă aceste vase nu sunt anterioare mănăstirii, datând din sec. XIII–XIV.

Întrebări:

— S-au găsit cuvinte românești? Care sunt?

Răspuns – Strachină

La Cetatea de Scaun (Suceava) proporția este mai mare de ceramică nesmălțuită față de cea smălțuită.

La Mănăstirea Galata există un vas mare care seamănă cu vasele de la Putna.

Corina Nicolescu amintește că la Cetatea din Suceava s-a găsit un singur fragment și la Hârlău un alt fragment înrudit cu ceramica de la Putna.

Ceramica nesmălțuită era cea de uz intern folosită de călugări.

Petre Diaconu cere repetarea datelor de pe ceramică — 1535, 1556, 1577.

După părerea lui Al. Rădulescu și Gh. I. Cantacuzino ceramica zisă de lux era confecționată nu pentru piață ci pentru necesitățile întregi comunității de la Putna.

Ion Nestor arată că ceramica smălțuită de la Putna putea să fie folosită pentru invitații de marcă, de pildă primirea domnitorului și familiei sale, solilor străini.

Deci această ceramică are precis caracterul de ceramică de lux, specială, nefolosită zilnic.

Mircea Matei susține că Mănăstirea Putna în sec. XV–XVI a avut un număr mic de călugări.

⁵ Respectiva comunicare a fost apoi publicată în SCIV 25, 1974, 4, 527–544.

După Corina Nicolescu în sec. XV la Moldovița erau 15 călugări. Slujitorii mănăstirii erau situați departe de mănăstire, la 150–200 m.

Discuții:

Petre Diaconu arată utilitatea comunicării, clasificarea ceramicii. Putna are o poziție unică prin ceramica ei. Problema cea mai importantă este drumul pe care a venit —de-a lungul coastei Prutului. Meșterii au fost un număr redus de călugări olari —s-au găsit cinci nume.

La Putna această ceramică smălțuită poate fi considerată ca uzuală. Chiar din sec. XI ceramica bizantină smălțuită a circulat în masă și a devenit uzuală.

Mircea Matei – Mănăstirea Putna din sec. XV și XVI se diferențiază net prin valoarea ceramicii produse, în timp ce în sec. XVI ceramica orășenească decade – la Iași, la Vaslui, la Suceava —mai ales în a doua jumătate a sec. XVI. La Putna s-a afirmat un centru meșteșugăresc unicat a cărei producție nu se regăsește la Suceava, Iași sau Piatra Neamț.

Apare puterea culturală a influenței bizantine venite de la est și sud-est în Moldova. Moldova însă nu cunoaște o influență bizantină în orașe și la sate în sec. XV–XVI. Trebuie să se cerceteze raza de circulație a ceramicii de la Putna.

Mircea Matei nu exclude circulația acestei ceramicii într-o anumită zonă din jurul Putnei, deci ea nu era exclusiv rezervată nevoilor mănăstirești.

Termenul de ceramică de lux pentru cea smălțuită de la Putna nu trebuie considerat ca o ceramică de lux.

Corina Nicolescu – în muzeul de la Putna există fragmente ceramice decorate cu palmete. Există o serie de motive orientale introduse, care nu aparțin ceramicii bizantine. Ceramica smălțuită care are inscripții trebuie considerată de lux.

Corina Nicolescu contestă făurirea vaselor smălțuite cu inscripții slave că ar fi fost neapărat create de meșteri călugări.

Ion Nestor – a) nu s-a prezentat o cronologie precisă a evoluției acestei ceramicii de la Putna.

b) Trebuie cercetat mai precis raportul cronologic dintre ceramica de uz obișnuit cu cea a ceramicii smălțuite.

c) Există la Putna o formă de vas și de decor din sec. XIII. Această formă trebuie urmărită și explicată. Ar însemna că această formă a dăinuit până în sec. XV.

Maria Comșa – smălțul nu este colorat și este compus din substanțe care-i dau o anumită culoare. Admite că ceramica smălțuită de la Putna putea să fie făcută de călugări.

George TROHANI
Muzeul Național de Istorie a României
Secția Arheologie
Calea Victoriei 12, 030026, București.
gtrohani@yahoo.com